

УДК 745.5–032.42(477.51–21)Ніжин"18"

Євгенія Спаська

ДО ІСТОРІЇ НІЖЕНСЬКОГО ЗОЛОТАРСТВА (XIX СТ.)

Київ. 1926 р.

Алма-Ата. 1963 р.

**Катерина Іванівна Плациндарь.
Ніжен. 1926 року**

Місто Ніжен, як значне торговельне та промислове, стає відомим з XVII ст.¹

Велика кількість виробів, роботи ніженських золотарів, (серед яких чимало підписних та датованих XVIII ст.)², що була по численних ніженських церквах, а таки-ж у відділі найцінніших речей Київського Музею Культів, міські документальні данні та спогади останніх старих золотарів – золотарів з дідов-прадідов – дозволяють вважати, що золотарство в Ніжені дійсно існувало з давніх давен.

А. Шафонський³ нараховує у другій половині XVIII ст. у Ніжені 657 різних ремісників, об'єднаних у 8-и цехах, се-б то значно більше ніж по всіх інших Чернігівських містах. Так, зазначивши на всю Чернігівщину 12 золотарів, аж 8 з їх він згадує у Ніжені. Але, оскільки серед ніженських цехів він не називає спеціального «серебреннического», доводиться припускати, що ці 8 «серебренників і золотих дел мастеров», яко металісти, в його часи мабуть належали до цеху «совкупного» – «кузнецького, слесарського, котельников». Лише на прикінці XVIII ст. вони

мали вже свій, окремиий. В кожному разі, в рік виходу книжки Шафонського з друку, цех цей вже існував. Точно датовані експонати Чернігівського Музею № 705 (знамя) і № 1259 (печать)⁴ – свідчать, що року 1786-го окрема управа серебрянническая⁵ вже існувала в Ніжені, можливо, що саме починаючи з цього 1786 року.

¹ Харлампович К. В. Нариси з історії грецької колонії в Ніжені (XVII–XVIII ст.). Зап. істор.-філол. відд. У. А. Н., кн. 24, 1929 р.

² Див. додаток I.

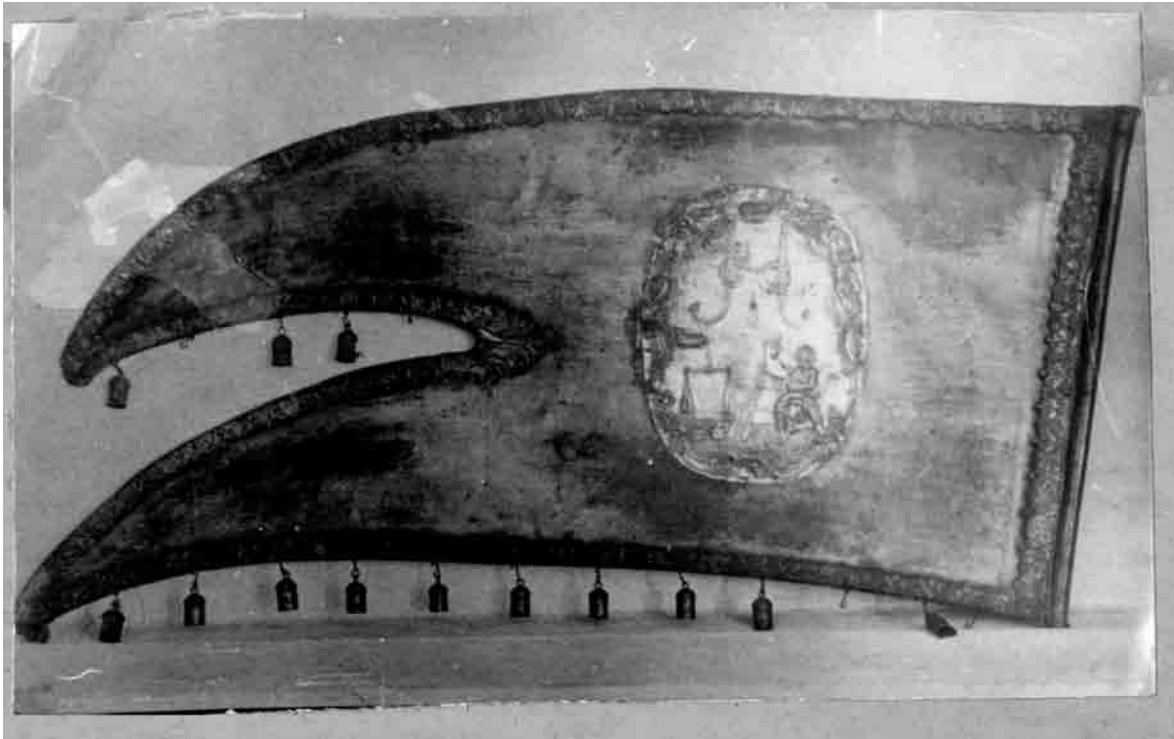
³ Шафонский А. Черниговского намѣстничества топографическое описание съ краткимъ географическимъ и историческимъ описаниемъ Малья России, изъ частей коей оное намѣстничество составлено. Черниговъ. 1786 г. Кіевъ. 1851 годъ. Изд. А. Судіенко, стр. 293, 477, 481 и др. Табл. 12, 13, 22, 23, 24.

⁴ Каталогъ Черниговского Музея, 1915 г., стр. 51. «Експонатъ № 705. Знамя Нѣжинской серебряннической управы въ формѣ флага». Напис: «1786 года м-ца іюня 6 числа соружень сей значикъ отъ управы серебряннической Нѣжинской зауправного старшины Федора Стефанова Шнурчевского и товарищей его Петра Корсакевича, Ивана Паливоды, тако-жь и гласного Иосифа Конвѣсарева и всею управною братією».

Експонатъ № 1259. «Печать управы серебряннической нѣжинской 1786 г. со щитомъ въ серединѣ, гдѣ представлены орудия ювелировъ».

⁵ Каталогъ выставки XIV археологического съезда въ Чернигове подъ редакціей П. И. Добровольского. Черниговъ. 1908 г. стр. 12.

Исторический отдѣль. «Описание “цыхи”, принадлежавшей упраздненному Нѣжинскому серебрянническому цеху» – «бронзовая массивная “цыха” въ формѣ глухого колокольчика съ

Мідний прапор (хоругва) Ніженського Золотарського цеху. Напис: «Сооружень сей значикъ от управы серебрянической Нежинской за управного старшины Федора Стефанова Шнурчевского и товарищей его Петра Корсакевича Ивана також и гласного Йосифа Конъчесарева и всею управною братиею». Експонат Чернігівського Історичного Музею

Проте, в даному нарисі мова ітиме лише про майстрів XIX ст., відомості про яких одержано від старих ніженських золотарів в грудні 1926 року, згідно з завданням Данила Михайловича Щербаківського для доповіді в Музейному Семінарі, яким він тоді керував.

З найстаршого покоління це – золотарка Катерина Іванівна Плациндарь – родом гречанка, 74 років. Оповідала про роботу свого батька Івана Евстафієвича та брата Василя Івановича Плациндарів – золотарів, яким вона допомагала з дитинства.

Друга – її ровесниця – золотарка Прасковія Олександрівна Бабкіна-Москвичова, що походила й належала до великого та складного гнізда ніженських золотарів та майстрів-художників різних галузів, які всі були між собою родичами та приятелями, «жили на Горбах, біля Покрови».

Обидві вони у 1926 році вже не працювали, але все добре пам'ятали і охоче оповідали.

З молодшого покоління – це були останні ніженські золотарі, люде теж вже літні – Василь Семенович Москвичов, який золотарську роботу вже майже зовсім залишив і переважно лудив самовари та латав каструлі. Другий – Микола Павлович Бабкін, який ще виробляв дешеві сережки, персні, штамповані дукачі, «пугвиці» і т. ін.

Вони те-ж охоче оповідали, показували свої інструменти та вироби, з яких де-що пощастило придбати для Київського Всеукраїнського Музею ім. Т. Г. Шевченка⁶.

прикрѣпленнымъ на ней ремешкомъ». «По распоряженію старшины или цехмистра передавались ближайшему отъ него члену ремесленного общества, съ объявлениемъ позыва на срокъ засѣданія въ Управѣ и дальше. А. К.»

⁶ Див. додаток II.

Типовий Ніженський дукач з бантом з лиця і з зворотнього боку.
Придбаний у Ніжені на базарі в 20-х р.р. ХХ ст. Фото т. Котляра Н. Ф.

НІЖЕНСЬКІ ЗОЛОТАРІ ХІХ СТ.

Плацндарі.

Перш за все це греки – Плацндарі Іван Евстафієвич, що народився р. 1806, а вмер 1871 р.; одружений був з Мотроною Павлівною Савуленко, вихованкою поміщиків Раковичів – те-ж золотаркою⁷.

Мали вони 16 душ дітей, з яких цілком прийняв у спадчину майстерство батьків лише Василь Іванович Плацндарь, що був «банковскимъ оцѣнщикомъ». Допомогала в золотарській роботі з малку брату, який був значно старший за неї Катерина Іванівна. Брат був прекрасний майстер-художник і багато його робіт можна було бачити у Ніженському Дівочому Монастирі і з'окрема у Гречеській церкві. Робив він і на заказ, тако-ж і «дукачі», і «пугвиці»⁸, і «сережки гронкові», і вотивні пластинки з виображенням хворої частини тіла – руки, ноги, ока, або і цілої людини – чоловіка, жінки – се-б-то роботу і чеканну, і штамповану, ювелірну. Виливав тако-ж за влас-

⁷ Поховано їх на Гречеському кладовищі. На мармуровому пам'ятнику напис: «Здѣсь погребенъ нѣжинский грекъ Іоаннъ Евстафіевичъ Плацендарь; у. 1871 г. на 65 г.».

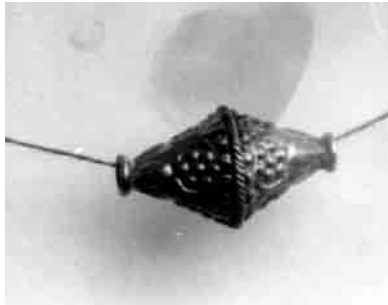
На другій стороні напис: «жена его Мотрона Павловна и дѣти ихъ». На третій: «Упокой господи души усопшихъ рабовъ твоихъ».

⁸ В старі часи «дукачі» виготовлялися як панська окраса золоті, або позолочені, як відбиток західнього та російського медальярного мистецтва. Ніженські «дукачі» ХІХ ст., поч. ХХ ст. мідні чеканні або штамповані з виображенням здебільшого з одного боку товстої, потворної цариці, з другого – сюжету з священної історії: «Благовіщення», «Воскресення» і т. ін. Біконічні мідні «пугвиці» «з виноградом» (також цілком можливо в старі часи справжні «пугвиці» парчових панських жупанів), а в ХІХ – поч. ХХ ст. це улюблена окраса ніженських дівчат до «доброго намиста». Дівчата з ніженських околиць, як «Магер[к]и», «Липовий Рог» охоче перенизували їми свої корали. В старі часи існував звичай дарувати свої «клейноди» до ікон, з'окрема Божої Матері. Так «Стара Фурсина» подарувала свої корали с 12 «пугвицями» до ікони Божої Матері у церкву в Монастирище» (К. І. Плацндарь).

ними проектами у спеціальних формах різні дрібні прикраси – якісь попелюниці, статуетки – журавлинів, ведмедиків і т. ін. Вмер Василь Іванович ще не старим, коли Катерина Іванівна була ще молода.

Жили вони на Київській вулиці, де я у їх і була; там же містилася і їхня майстерня. Вуличне прізвище старого Плациндаря було «Глухий Плациндарь». І був він найвправніший з усіх ніженських золотарів, таким і вважали його всі мої інформатори: «не було такої справи, якої він не виконав-би як найдосконаліше»!!

Балабини, Бабкіни, Москвичови та інші.

**Пугвиця до «доброго
намиста»**

**«Прівіска до ікони»
(вотивная платівка)**

Золотарь Олександр Поликарпович Балабин, батько моєї другої старенької інформаторки Прасковії Олександровни народився теж десь на початку XIX ст., а вмер літнім, коли дочка вже була одружена з золотарем Павлом Бабкиним – теж майстром ювеліром, що робив «і дукачі чеканні, і пугвиці ажурні». Коли чоловік вмер Прасковія Олександрівна де-який час золотарствувала з свекрухою, а далі – одружилася вдруге з золотарем Тимофієм Петровичем Москвичовим. Був він не лише відомим спеціалістом, а й головою свого цеху та й останнім головою ніженської ремісничої управи.

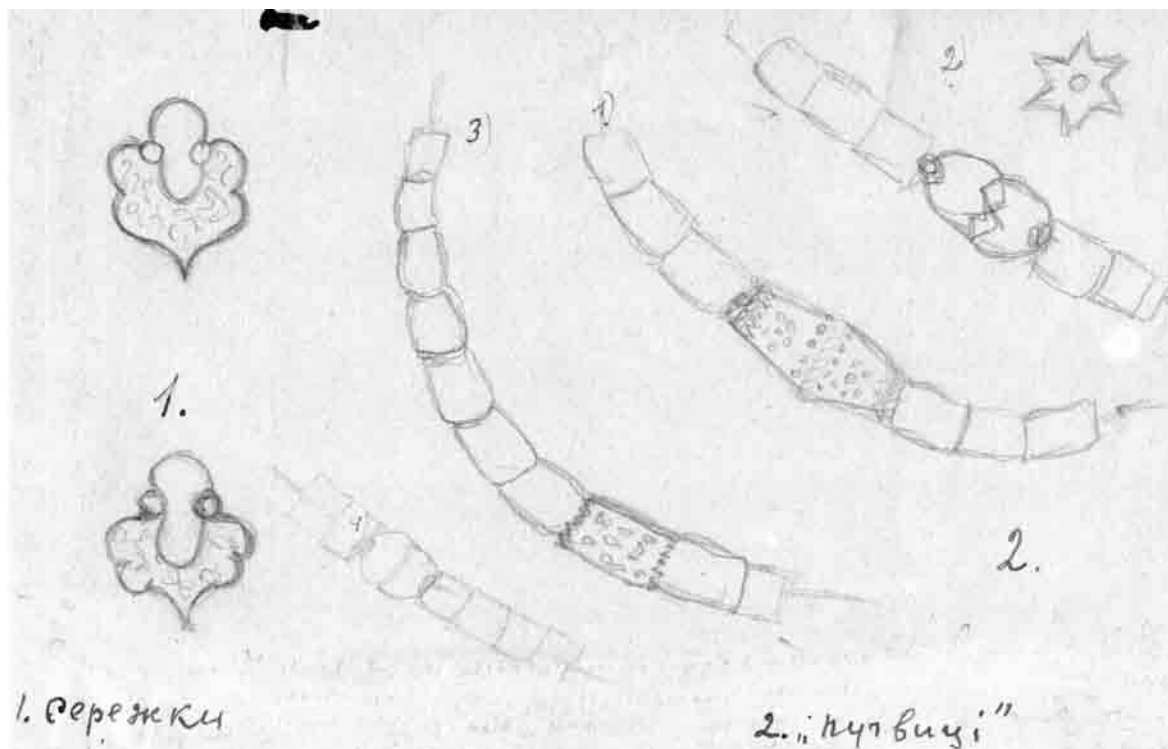
Майстерня його була «під Замок» (Замковою церквою), а зруйнувала її якась банда, яких певний час навколо Ніжена було чимало. Тоді загинули його інструменти і багато готових річей, а сам він в останні роки життя, залишивши золотарство, робив свічки у себе дома. Жив він довше за всіх своїх товаришів-золотарів-сучасників і вмер дуже старим в осіні 1925 року, похований на «Троїцькому кладовищі».

Катерина Іванівна і Прасковія Олександрівна пригадували ще одного дуже старого видатного майстра-ливарника Михія Павленка, що за своїх молодих років працював на ніженському «Свечном и колокольном заводе братьев Черновых». Треба сказати, що всі мої співбесідники і старші, і молодші неодмінно повертали-ся до цього заводу, який припинив своє виробництво у 60-х рр. XIX, до якого і найстаріші з золотарів, і молодші майстри мали яке-сь відношення⁹. Мені навіть показували за річкою «на Чорновщині» місце, де саме лили дзвони і де залишалася велика пляма неродючої землі. Згідно з другою ніженською легендою тут відбувалася й «Чорна Рада». На жаль, ні ознайомитися з документами чи літературою, ні детальніше розпитатися про цей «завод» – не довелося¹⁰.

Молодші мої інформатори – літні золотарі В. С. Москвичов – син різбаря і позолотчика Семена Петровича

⁹ Можливо саме тому, що батьки найстаріших з золотарів ще входили до цеху «совмѣстного» – металістів усіх галузів, – майже до самого початку XIX в.

¹⁰ Лише у 1929 р., зв'язавшись з членами гуртка краєзнавства – студентами Інституту Нар. Освіти ім. М. В. Гоголя Сем. Як. Лигуном та Майзенбергом М., одержано було записі про чотири дзвона на ніженських дзвонницях з написами, що їх вилито саме у Ніжені з датами 1791, 1798, 1800, 1830 (див. додаток III).

1. Серезжки

1. Як-що не зраджує пам'ять, такого вигляду і такого типу не раз бачила як у самому Ніжені, так і на Ніженщині, так і в Вс. Іст. Музею у Києві (з Ніжена).

2. Пугвиці золотарі робили у Ніжені:

- 1) Як та що тут на фото, подібна формою до тих, що є у Корзухіної в її роботі «Русские клады»
- 2) дві шостикутні зірки зігнуті й спаяні кінчиками
- 3) проста кружалочка з накладним взірцем
- 4) Дуже подібна до тієї, що на намисті у «знатної госпожи» на малюнку Шафонського

Москвичова¹¹ і племеник та учень Тимофія Петровича Москвичова, а тако-ж Микола Павлович Бабкин – син золотаря Павла Бабкина, пасинок і учень Тимофія Петровича Москвичова можна сказати останні могикане ніженського золотарства. Перший, як вже сказано, майже зовсім залишив художню роботу, другий – ще робив при мені грубі штаповані дукачі «з Благовіщенням» та «Катериною», з «бантом». Робив і штаповані «пугвиці з виноградом» і маленькі ажурні, тако-ж серезжки та перстенькі.

З своїх сучасників обидва пригадували золотарів – євреїв Акселевича та Генкіна що теж робили дешеву сільську продукцію (штаповану), а тако-ж Левітіна та Бродських і ювелірів-антикварів Золотницьких, які спочатку мали невеличку майстерню у Ніжені, а на початку ХХ ст. велику антикварну у Києві.

Ніженський богомаз Матвій Буда те-ж доводився їм усім чи то сусідом, чи то родичем і роботи їх усіх постійно між собою переплітаються. У 1924 р. я ще бачила на дзвінниці Спаської церкви знамена ніженських цехів 1855 р., 1881 р., 1891 р. і ще якоесь дуже подерте – це були знамена «портних», «столярів», «булочників». Усі були з підписами Будиними, з орнаментами, написами та іконами патронів кожного цеху¹².

¹¹ Див. додаток IV.

¹² Див. додаток V.

Отже і старенькі мої обидві знайомі золотарки, і обидва молодших оповідали, що старі золотарі вмiли поводитися з металом і обробляли його в різні способи: знали і лиття, і чеканку, і гравіровку, і штампування, і золочення «через огонь», дожили і до штампування та золочення гальвано пластиною.

Часто замовлена складна річ вимагала і різних матеріалів, і різних техник. І «старі» – розумілися на виготовленні не лише побутових, селянських дрібниць, як молодші, а робили й великі з панської та церковної утварі на замовлення – шати, чаші, оклади на Євангелля та ікони, лампади, паникадила і т. ін.

З останніх великих річей, що можна ще було бачити у Ніжені з роботи «старих» – це царські врата у Овдієвській церкві розміром 5 аршина $2\frac{3}{4}$, ціною 220 карб. За словами В. С. Москвичова, який молодим ще брав участь в виготовленні їх, робив цю річ Тимофій Петрович Москвичов, його дядько, за малюнками його батька Семена Петровича у 1905 р. Ковану залізну основу вони покрили чеканною листовою міддю, позолотивши та висеребривши її, а шість медальонів до цих врат намалював якийсь київський богомаз.

Подібні мідні царські врата вони робили раніше і до Васильовській церкві, а тако-ж оклад на велику ікону Петра і Павла до Успенської¹³.

Проте Тимофій Петрович Москвичов не цурався і важкої ковальської роботи: вже старим він викував великого хреста вагою 25 пудів на церкву до с. Припутнів. Він прикрасив цього хреста смугами люстри, обравивши їх міддю. Але того ефекту, якого сподівався майстер і якому з початку приїздили дивуватися селяне з усієї округи, скоро не стало, бо амальгама, завдяки атмосферним впливам, зникла, хрест «не сіяє, як сонце», «його не стало видно за багато верстов».

Справжнім художником в цієї справі був звичайний ніженський коваль Кирило Іванович Севельянів, (по вуличному Буряк), учень Тимофія Петровича – золотаря.

У Вол. Ів. Лесючевського – зав. Ніженським музеєм 1921–1922 р.р. – був список і замальовки хрестів цього Буряка на церквах по усієї округі, які звертали на себе увагу своєю художньою оздобою – їх легко було прийняти за прекрасні зразки старовинного мистецтва¹⁴, якому він, між іншим, за словами Вол. Ів., – свідомо наслідував.

Всі ці останні ніженські майстри-золотарі-художники добре пам'ятали техніку, термінологію, інструментарій старого ніженського золотарства, а В. С. Москвичов детально виклав все І. Г. Спаському для його роботи «Українські дукачі».

І Вас. Сем. Москвичов, і Мик. Павл. Бабкин обидва казали, що і вони могли б ще робити усяку тонку золотарську роботу – «бо ми-ж золотарі з дідів-прадідів» і «вчилися працювати у гарних майстрів-знавців». «Але оскільки головні замовці, що

Изображение Малороссийской старинной Госпожи. У «госпожи» на наместі дукач. Мал. Шафонського

¹³ Про великі роботи ніженських майстрів-золотарів XVIII ст. див. додаток І.

¹⁴ Наприклад у Ніжені один з хрестов його роботи на Покровській церкві, якого мені показали.

були у старих-майстрів – панство¹⁵ і церква¹⁶ зникли, «ми й робимо тепер лише те на що є ще попит».

1963 р.

Є. Спаська

Додаток І.

У різних ніженських міських справах завідувач Ніженського Музею в 1921–22 р.р. В. І. Лесючевський бачив і списав прізвища майстрів золотарів XVIII ст. За його ласкавим дозволом подаю тут де-які з його записів: Справа № 2176, 1747, 1746 р. – золотарі грек Дам. Мурганов та «чужоземець» Лиднер». Згад. у Плохинського «1765–69 – золотарь – грек Мик. Стома[те]єв», «1786 – золотарі – волох Стеф. Удришев і грек Фед. Вархарит». Цей Вархарит «многие годі производит золотых и алмазных вещей рукоделия». (Книга протоколов 1786 р.)

В «купчихъ крѣпостяхъ» 1758–59 р. згадано золотаря Івана Виноградського (Архивъ Нѣжинского Магистрата).

На де-яких рiчах були написи, які списав В. І. Лесючевський.

Хоч історики і не довели, що шведи були біля Ніжена, згідно з однією з ніженських легенд, яку я чула від золотарів, ядро, що застрягло в стiнці над іконою святого Миколи у Замковій церкві – було шведське. Ікону цю вважали за чудотворну, бо вона ніби-то осліпила шведів, коли вони наступали на Ніжен на початку XVIII ст. На ній була сила вотiвних привісок, роботи місцевих золотарів. Але на чеканній шаті, те-ж місцевої роботи, було написано лише: «У сей шате весу пать фунтов 12 лотовъ».

(Згідно з другою легендою, шведів, що наступали на Ніжен, одiгнали ніженські жінки під командою жінки, прізвище якої було «Наказная». Одбивши шведів, вона з товаришкою, як були в чоловічому одягу, верхі поскакали до царя Петра під Полтаву. Петро, награждаючи їх, дав право усім ніженським жінкам, які брали участь в обороні свого міста, і їхнім дочкам і онучкам носити чоловічі шапки. Це я чула від проф. М. Н. Бережкова, вже старого, якій, приїхавши зовсім молодим викладачем до Ніженського Іст.-Філ. Інст-ту кн. Безбородько, повертаючися під Паску з «заутрені» – зустрів стару жінку – гарно одягнену пані – з старою залатаною шапкою на голові. Жінка ця запросила його до себе, коли він здивовано спитав її, чому це так? і розказала йому цю історію, яку вона чула від матері та баби).

Серединою XVIII ст. датовано митру Ніженської роботи, що переховувалася у Найціннішому Відділові Музеї Культів у Київській Лаврі. Написано на їй: «Іван Захарієвъ...Нѣжинъ...», а під коронами, на медальоні: «Здѣлана...Пахомиемъ Витвецкимъ 1750 года».

У Покровській церкві на шаті ікони Божої Матері був напис: «соурожися шата сія на ікону дѣви Богородицы намѣстную въ граде Нѣжине въ храмѣ Покрова Ею-жъ дѣви Б-цы, Старанием Михаила, пресвитера св. Покровского, а коштомъ мирскимъ року 1791».

На шаті Ісуса Христа у церкві Троїцької напис: «1793 года 25 ноября здѣлана сія шата усердіем Артема Иванова Галицкого».

¹⁵ Див. фото з малюнків Шафонського № 12, № 13 – прикраси до одягу знатних пані, а тако-ж № 22, 27 – у селянок – «дукачі», «пугвиці» – те, що переходило у сільський побут від колишнього панства. Цікаво, що біконічні «пугвиці» своєю формою дуже нагадують ті «буси» та окраси до сережок «половецького типу», які знаходили у кладах ще великокнязівської доби. (Див. Г. Ф. Корзухина. Русские клады, Изд. А.Н. СССР. М. – Х. 1954. Клад 21., табл. VII., клад 157 табл. L8–8 – буси, клад 122, табл. L, 11 и клад 130, табл. LTV, 1, 2 – серьги половецького типа).

¹⁶ У Ніжені було 13 кам'яних церков, значна частина XVII–XVIII ст. Це для «повітового» міста немало, не кожне «губернське» мало стільки парадних величезних іконостасів, срібних шат, окладів на Євангелля, чаш і т. ін. Не дивно, що в Ніжені було стільки золотарів, у XVIII ст., удвоє більше ніж у всьому чернігівському намісництві.

У тій же церкві на іконі Тройці на шаті напис: «Сіа шата отъ домрохотнихъ датель въ Троицкую Нѣжинскую церковь 1799 года Нѣжинской майстеръ Антонъ Гребоножка».

На шаті ікони П'ятидесятниці у тій же церкві напис: «Сіа шата здѣлана въ Троицкую Нѣжинскую Церковь ... доброхотныхъ дателей тщаниємъ намѣстника іерея Иоанна Миліевского дѣлалъ майстеръ Кирила Мироновский 1801 года».

У Воскресенській церкві містечка Носовки Ніженського повіту була срібна чаша з написом: «Сію чашу сооружала братія старческая, Хорольский Юрко зо всією братією. Создася року 1723... Давид золотар робив сію чашу». Філарет Гумилевський. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Выпуск VII, ст. 412.

(За записом С. А. Тарануценки).

З дозволу М. З. Петренко додаю тут прізвиська давніх ніженських золотарів, відомі їм з старих документів: «Петро Фанцієв (XVIII ст.), Ігнат Карасевич (1794 р.), Петро Корсакевич (1795 р.), Федір Шнурчевський (1786 р.). Срібний позолочений потір чеканної роботи з підписом майстра П. Корсакевича зберігається в Київському історичному музеї (інв. № Д. М. 5703)». «У Лаврському Заповіднику є дуже мистецька срібна оправа з емалевими прикрасами теж з написом, що виготовлено її в Ніжені (інв. № К. П. Л. 2202)». За часів гетьмана Самойловича).

Изображеніє Малороссійской простой дѣвки безъ свиты.

Изображение Малороссийской простой дѣвки безъ свиты

Додаток II.

Придбано до Всеукраїнського Історичного Музею ім. Т. Г. Шевченко.

«З доручення Д. М. Щербаківського, під час мого перебування у Ніжені (з 13.12.1925 р. – 15.01.1926 р.) я придбала для Музею такі речі, що мають відношення до ніженського золотарства.

I. Чорна кам'яна невеличка форма для виливання хрестиків, (одна половинка); придбано у гр. Каратаєвої – старовірки; їй ця форма залишилася після смерті старого солдата-кантоніста; він робив хрестики на продаж на базарі. Заплачено 50 коп.

II. Придбала у золотаря-ювеліра М. П. Бабкіна: 1) чорну невелику кам'яну формочку на лиття хрестиків (обидві половинки); він теж колись купив її у Каратаєвої. Заплачено 3 карб.

2) «дукач» – «личман»¹⁷ – звичайний типово-ніженський «з бантом». З одного боку профіль «цариці», з другого – дві жіночі постаті, (одна з хрестом в руці) перед жертвеником, над яким щит з вензелем (ЄП?). Заплачено 3 карб.

¹⁷ У Ніжені та в околицьніх селах (Носівці, Веркиївці, Ічні), взагалі всюди, де доводилося бачити цю дівочу окрасу на стрічці, поверх «доброго намиста» (коралів), всюди я чула її

3) «дукач» – «личман» – невеликий типово-ніженський «з бантом». З одного боку профільовий портрет «цариці», з другої – якійсь святий з книжкою. Бабкін казав, що це – «Євангеліст Матвій», що цариця – «Катерина» і що обидва дукачі ніженської роботи. Заплачено 3 карб.

4) Чотири «пугвиці» – до коралового «доброго» намиста; дві мідні більшенькі, роботи золотаря Павла Бабкіна – батька Миколи Павловича; дві менші, простіші, сучасної роботи. (Звичайно «пахаркі» носили на «доброму» намисті 10–12 таких однакових «пугвиць»). Заплачено 1 карб.

III. Придбала у золотарки К. І. Плациндарь:

1) металеву форму для штампування «привісок» (до ікон): з одного кінця – чоловіча постать, з другого – жіноча. Вживав цю форму брат Катерини Іванівни – золотарь Василь Іванович Плациндарь,

2) глиняний тігель невеличкий з одним літничком,

3) "- " "- " з трима літничками,

4) Китайський глиняний чайник, побитий, склеєний, без носика; його те-ж вживали, як тігель,

5) Птиця металева – журавель – роботи її батька – золотаря Ів. Євген. Плациндаря. За все дано Катерині Іванівні 1/2 фунта чаю, ціною 1 р. 20 коп.

Можливо, що документи на придбання усіх цих предметів зберіглися у Історичному музеєві.

Що до самих річей і цих, і інших металевих, то за відомостями одержаними від робітника музею А. Руденко, «такіє вещи в 1935 году были сданы в банк и не вернулись».

Додаток III.

Члени гуртка краєзнавства Ніженського І. Н. О. ім. М. В. Гоголя С. Я. Лігун та Майзенберг М. у 1929 році передивилися усі колокола на дзвінницях усіх 13-и ніженських церков, куди тільки можна було долізити і списали написи з тих дзвонів, що їх було вилито у Ніжені між 1791 і 1830 роками.

1) «Сей колокол лит въ городѣ Нѣжинѣ до церкви Преображения Господня подаянием прихожанъ 1791 г. сентября 20 дня». – «Весу 99 пуд».

(На дзвіниці Спасо-Преображенської церкви)

2) «При архиерействе пресвятейшего Виктора архиепископа Черниговского и Нѣжинского вылит сей колоколь въ городѣ Нѣжинѣ Киевскимъ майстром Павломъ Романовскимъ къ церкви святоニコльської соборной нѣжинской 1798 года ноября дня божого в содействующемъ благодатного чудотворящего угодника его святителя Николая помощью».

Біля ікони Богородиці на колоколі ще напис: «Тщательнейшимъ стараниемъ онога собора настоятеля протоиерея Данила и ктитаря то я же церкви его благородия Якова Фомича поручика Ястребова, Каминского и других ктиторей и прочихъ христороубцевъ усерднейшимъ пособиемъ, въ коемъ вѣсу 400 пуд». На дзвоні цьому вилито було 3 ікони. Згуком колокол цей нагадував згук Київської Софії великого її колокола.

(На дзвіниці Соборно-Миколаєвської церкви)

назву лише «дукач». Лише деякі з ніженських золотарів інколи вживали для них ще й назву «личман».

«В літературі да і взагалі це те саме. Але в різних місцевостях вживають переважно то одну, то другу назву. Для Північної Чернігівщини характерніша назва «личман». І це зрозуміло, бо термін цей польського походження». І. Г. Спаський.

Доводилося бачити дукачі і без «цариці», з двома виображеннями на сюжети з «священного Писання» (як той, фото якого тут додається).

**Остання робота
потомственного
ніженського
художника-
різьбяря
Семена
Петровича
Москвичова.
Ніжен
р. 1912–13**

3) «Вылить сей колоколь въ городѣ Нѣжинѣ къ церкви животворящей тройцы стараниемъ нѣжинского жителя Спиридонова 1800 год весу 20 пу».

(На дзвіниці Троїцької церкви – «Старий колоколь»)

4) «Лит в заводе Нѣжинского купца Семена Чернова в Нѣжинскую Покровскую церковь в соб... въ бытность священника Іосипа Косменка стараниемъ и усердием оно-го с прихожанами 1830 года апреля 26-го дня весу 97 пу. 25 фу.»

На дзвіниці Покровської церкви.

Додаток IV.

До речі тут сказати, що рідний брат старого золотаря Тимофія Петровича Москвичова – Семен Петрович був також не аби-який мастер-художник і в інших справах: різбяр, маляр, кресляр¹⁸.

¹⁸ Вважаю, що остання власноручна робота Семена Петровича, вже дуже старого, незадовго до його смерті була рамка «дубове листя», різана з дуба, за моїм замовленням р. р. 1912–1913. Цілком можливо, що моє повідомлення про це зберіглося в архіві Данила Михайловича, бо я приносила цю рамку в Музейний семінар, яким він керував р. 1926.

За його проектами виготовлялося не лише різб'ярських, а й багато золотарських річей.

Так, за словами його сина – золотаря Василя Семеновича, (який з малку допомагав йому), за батьковими малюнками та його роботою робили навіть один з ажурних, різних іконостасів до Київського Флоровського монастиря, не говорячи вже за чимало у Ніжені та по інших місцевостях Чернігівщини.

Навіть у Ніженській Синагозі були яки-сь «леви» та «ведмеді» його роботи, що загинули під час одного з ніженських погромів.

На жаль у сем'ї його не збереглося нічого з його проектів-креслеників, а на самих іконостасах та річах, як скаржився Вас. Семенович і Семен Петрович мали звичай ставити свої під ним підрядчики.

Додаток V.

У Ніжені р. 1924 я збирала відомості про гончарів, кахольників, золотарів і т. ін., які майже всі загубила, а ці – випадково збереглися. Може кому будуть потрібні.

На дзвіниці Спаської церкви 5/І 1924 р. я бачила ще знамена ніженських цехів таких:

I. Знам'я зеленого сукна цеху Булочників.

Край обшитий золотим гладким, однобічним позументом, завширшки 1 вершок і бахромою.

Задовжки воно (по довгому краю) 2½ аршина. Навколо усього знамені по краю намальовано золотом рослинний орнамент і знов полоски позументу, нового, нашитого недавно, під яким було що-сь написане, (чи не «Боже царя храни»?¹⁹ – бо в Ніжені «чорна сотня» була велика).

Всередині – ікона, намальовано її масляними фарбами «Воскресеніє», нижче – невеличка ікона «Спас нерукотворний» на золотому платі. Під цією іконою написано: «Сооружен в пам'ять чудесного спасения Государя Императора Александра III и его августейшей семьи 17 октября 1888 года в бытность старшины дворянина Феликса Андреевича Доманского». По углам образу чотири зірки 8-и кінецьні. Праворуч від образу «крендель» в короні і «паска» (куліч) на тарілці; ще далі з нового позументу – царський вензел і намальовано головку серафіма.

На звороті така сама кайма, а в середині ікона масляними фарбами: «Св. равноапостольные Константин и Елена». Знизу на шостикутнику написано «1891 року, апреля 5 дня сооружена сия знамена обще[с]твом калашницким ремесленным цехом. Работал Матвей Буда».

Зверху на древку шар і яки-сь обломки – чи не 2-х головного орла.

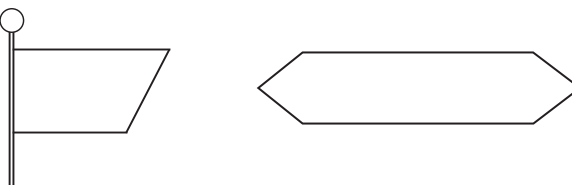
II. «Столярное знамя».

Ясно-червоного сукна знам'я обшите однолічним золотим позументом і золотою бахромою. Обведено по краю квітчастим орнаментом і другим, дрібнішим, як хмель.

В середині масляними фарбами – ікона «Рождество Іоанна Крестителя», нижче у довгастий шостикутній рамці, на білому тлі написане: «Значекъ Нѣжинской столярной и стельмашской управы 1855 года генваря 2 дня сооружень». Праворуч від ікони – головка ангела с 2 крилами, нижче в колі циркуль, наугольник, лінійка.

Образ написано по тончому червоному сукні, темнішому за все знам'я. Орнамент навколо – виноградна лоза.

¹⁹ Всі знамена такого фасона:

На звороті така-ж кайма, але в середині ікона св. Миколи, голівка ангела і лоза те-ж на тончому сукні. Знизу напис в такій рамці як і спереду: «Здѣланъ сей знакъ въ бытность управного старшины Петра Попова и товарища Стефана Линникъ». Напис розірваний і одвалюється. Ліворуч від ікони голівка ангела і царський вензель зашитий новим, срібним позументом. Нижче – колесо по краю якого напис: «Знакъ Нѣженской каретнической управы».

III. Знамя портняжное.

Темно-червоне суконне знам'я обшите однобічним золотим позументом і золотою бахромою. Навколо золотий рослинний орнамент, золота линия і знов вузельний рослинний орнамент (лавр?). В середині ікона «Крещеніе Господне», писана маслом. Знизу у довгастій рамці [рисунок ручкою] маслом на білому фоні написано: «въ бытность старшины и головы Захарія Васильевича Носова, работал М. Буда».

Праворуч від ікони ножниці, утюг, наперсток і царський вензель, якого зашито недавно новим позументом. Зверху нашито кусок сукна того-ж кольору, але старого і розмальовано його яко-сь інакше: – це чаши, хрести, кадїла, лоза. Мабуть там було подерто і зверху зашито шматком з якого-сь іншого.

На звороті кайма така сама, орнамент тако-ж, ікона «Рождества Христова» і підпис на такій же рамці «1881-го года декабря 17 сооружено сія знамена братією портняжного цеха».

IV. Дуже старе, не відомо якого цеху.

Синє, (вигорїло було темно-волошкове), обшите однобічним золотим позументом з бахромою. Орнамент по краю навколо рослинний золотий, а позумент те-ж новий.

По середині образ, писано маслом «Воскресение Христова», рамка золота, по кутам 8-и кутні зірки. Зверху царські вензеля, зашиті новим позументом. Під іконою напис дуже затертий: «Сія знамена... со ...ремесниками.... лярного цеха». Друга: «.... старшины.....фо...та...средо...». Третя: – «...ви...бо...ского 1894 года, іюня 30-го дня».

На звороті кайма така-ж. У середині ікона 3-х Святителїв: 1) Іван Богослов з книжкою та пером; 2) якийсь святий з пилою; 3) св. Микола з Євангелїем. Напис розібрати не можна, але в шостикутнику трохи видко: «сооружена сія знамена в бытность ... Ивановича Куче...»

Від старшого столяра Андрія Івановича Черненко довідалася, що головою-старостою столярного цеху довго був Єфим Іванович Кучеровський.